

Virasztásaim.

Mig mások családjok nyájas körében, nyilvános örömek helyein, barátságos asztal mellett, s a szabad természet hívogató ölen gondfeledve töltötték munkától szabad óráikat: én jobbadán könyv- és levéltárak komor csöndében, sötét falak között, a világtól elvonulva, egy élethervasztó szenvedélynek áldoztam fel magam, tanulmányozva hazám s az unitárius egyház és hitvallás történetét, ott töltve el évek hoszszu sorát; virasztva késő éjfélekig, fölkelve kora hajnalban, s békés álomba nyugvó családomtól könyvtáramba vonulva, jegyezgetés, másolás, olvasás és írás közt éjji lámpám mellett görbedeztem, s így értem meg a nap felviradását. Ez évek és munkásság meglehetősen adatkincshez juttattak mindkét történeti ágban. A hazai történetre vonatkozó rész kedves emlékezetű ipam, Mike Sándor nyomdokai útmutatása szerint gyűlt, de mégis esetleges inkább mint tervszerű; ebből évről-évre irt műveimmél a vonatkozó érdekesbeket felhasználtam, s mikor ezután is irok, szintén azt teszem. Mi lesz aztán majd a sok munkájú s kevés szerencsés pályá végén ezek sorsa? azt csak a minden sorsok intézője tudja: tán a hoszszu évek gyűjtési rendszertelen, zagyva rendében maradnak, mint anynyi másoké; tán lesz időm, erőm s munkakedvem valamely célhoz való rendbe hozva, gyűjteményi kötetekké alkotni . . . megmondani azonban előre nem lehet, mert „ember tervez, Isten rendez“, és: „Ars longa, vita brevis“. De unitárius egyházi és hitvallástörténeti adataimat, kézirataimat és könyveimet 25 év óta egy határozott cél tiszta tudatával és komoly föltételével lehetőségig rendszeresen gyűjtöm, nagy költséggel és sok önmegtágadással. Soká hittem, hogy honfi hűségem s ernyedetlen munkásságom után valamikor én is elismerést találok, azon helyzetbe jutok, hogy azokat magam feldolgozhatom. Ezért drága birtokomat még barátim szeme elől is elvontam. De most úgy látom, hogy a remélett idő és erkölcsi elégtétel számomra bé nem következik; helyzetem, a minő az ma tényleg, s a mint a közel jövőben

képzetimben feltűnik, valamint kis hazámtól s kedves nőm- és gyermekimtől elszakasztatásom miatt elkomorult kedélyem csaknem bizonyossá teszi, hogy én érintett czéломat soha el nem érem.

Elhatároztam tehát, hogy a történet-ágban való „Virasztásaim“ eredményéből, e részben általam is alapított és fentartott komoly irányu tudományos folyóirat és nagy érdemü szerkesztői iránti mély érdeklődésemmel fogva koronként némelyeket közrebo-csátok *), rendszert nem követve, mult és jelen korból egyiránt, a mint itt, ideiglenes mulatásom helyén, azokról rendelkezem, gyűjtemányeim szebb és nagyobb része Kolozsváratt levén. Fogadja a szives olvasó kedvesen, a történetnyomozó használja fel épületesen.

I.

Confessio Fidei,

**quam Consistorium Unitariorum singulis Unitariis
praescipit inter 1692 — et 1724.**

Nemes Vitézlő Ravasz István Uramnak, ugymint a Korondi Unitaria Ecclesia Fő Megyebírájának, és eo kegyelmével együtt az egész Ecclesiának, jó-akaróinak és a Krisztusban Szerelmes Atyánkfiainak, illendő becsülettel.

Becsületes jó Uraink, és Krisztusban Szerelmes atyánkfiái, a Kegyelemnek Istenétől áldást és szent békességet kívánunk kegyelmeteknek.

Szomorú szívvél halljuk, hogy most mindenfelé a mi Szerelmes Atyánkfiái szakadoznak a hitnek dolgába, és a kik még eddig megmaradtanak is Szentséges hitünkbe, tsak hisznek a mit akarnak; mely miatt némelyek tsak névvel Unitáriusok, melynek oka az: hogy nem értenek egyet a hitnek ágazataiban; azért tetszett, hogy egy közönséges vallástételt írjunk és küldgyünk kegyelmeteknek és mindenfelé, a melyhez kiki magát tartsa, ha igaz Unitarius akar lenni, abban végig erőssen megmaradgyon, a mely vallástétele Szent Hitünknek eképen következik:

Hiszek egy Istenben, a ki mindenható és öröktől fogva való Isten, de nem öröktől fogva való atya, menynek, földnek teremtője és alkotója a teremtésre nézve; mind állatjában s mind személyében csak egyetlenegy, kihez hasonló se menyben a Fiu és Szent-Lélek, sem a földön senki nincsen, kit egyedül illet minden Isteni Tisztelet.

*) Minél többet, annál jobb) Szerk.

És hiszek Jézus Krisztusban, ki Istennek egy születtje, de nem természet szerént való Isten, hanem csak igaz Isten, ki soha az atyának állattýából nem született, hanem fogantatott Szent Lélektől és az Istennek erejétől vagy akaratjából, és született csak eképen Máriától, az fogantatásnak idejére nézve tiszta szűztől és teremtett az Atya Istentől, kinek semmi köze az Atya állattýához, személyéhez vagy természetéhez, hanem a bűntől megválva, mi hozánk Emberekhez hasonló, ki által mindeneket teremtett az Atya Isten az új teremtésben vagy ujjanon születésben, ki a mi üdvösségünkért született, kizoztatott, megöletett és eltemettetett, és ha leszállott poklokra, bizonyosan nem Limbusba vagy Purgatoriumba (mivel mind a kétfő költött dolgok), hanem a koporsóba vagy Urban, és fel is támadott, de nem a maga erejéből, hanem az Atya Istennek hatalma által fel is vitetett mennybe, de nem a maga érdeméből (mivel csak az Isteni nevet sem vehette a maga érdeméből) hanem az Atya Istennek kegyelméből, és ült Attyának jobbára, hanem el is jövendő az Itéletre, és országlásának jó vége léssen, midőn az Atya Istennek kezébe ad mindent, és maga is a Krisztus és az Atyának alája vettetik, hogy az Atya Isten legyen mindenben; immádásra mindazáltal méltó, mert a ki nem tiszteli a fiut, nem tiszteli az Atyát.

Hiszem a Szent-Lelket, de nem a Szent-Lélekbén, ki sem állattya, sem személye, hanem Istennek ereje, ujjja, jobb keze, a ki soha nem imádtatott, soha nem is imádtatik, a ki által szólott Isten a Próféták által, és most is az által igazgattatnak az hivek minden igazságra. Hiszem a közönséges Apostoli Keresztényi (de nem Római) Anyaszentegyházat és mind a négy recepta Religióban, avagy vallásban azoknak, kik jól keresik, és fedhetetlenül élnek, üdvösségeket.

Hiszem az élő szenteknek egyességeket. Tagadom a holtakat, kik hogy felöllünk valamit tudgyanak, annál is inkább, hogy segítsenek, tagadom.

Hiszek két Sacramentumokat, ugymint Keresztséget és az Ur vacsoráját, de egyiket sem hiszem épen elégségesnek az üdvösségre. Tagadom az eredendő bűnt. Tagadom az Ur vacsorájában az Ur Krisztus valóságos testét és vérét. Tagadom az áldozó papságot az Ur Krisztus után. Tagadom a pap előtt való gyónást. Tagadom a papoknak Istentől adatott hatalmát a bünbocsáttásra. Tagadom az oltárt és Krisztus keresztének tiszteletét. Tagadom Máriá-

nak és több szenteknek segítségét. Tagadom az Uj testamentumnak miseáldozatját, az utolsó kenettel együtt és a több sacramentumokat.

Hiszem pedig, hogy a mi Prédikátoraink elválaszthassák a házasságokat egymástól, valamikor a szükség úgy kívánja, és szabadságot adhassanak mindenik félnek az ujjonnan való házasságra, melyel semmit sem vétkeznek Isten ellen.

Hiszem a feltámadást és lelkenek üdvösségét, de nem az én lelkenek és jószágos cselekedetemnek érdemből, sem nem a Krisztus Jézus érdemből, hanem csupán az Istennek kegyelméből.

Ez azért a mi Szent Hitünknek, az Unitárius Szent Hítnek igazán való megvallása, a melyet kegyelmeteknek illendő volt, hogy megküldgyünk; azért kegyelmek gyakran egybegyülekezvén, közönségesen olvassák és tanulják, és abban állhatatosan megmaradgyanak, várván örökkévaló jutalmát az Istentől, — Kinek áldása és Gondviselése maradjon kegyelmeinken. Amen.

Kegyelmek lelki Pásztori

Almási Mihály,
Unitárius Püspök*)

Kolozsvári szenvedő jóakaróji,
Szent Ábrahámi Mihály
és több Consistoriumbeli személyekkel együtt m. pr.

*

*

*

Ez oklevél eddig gróf Kemény József ily czimű gyűjteményéből van kiirva: „Supplementum ad Apparatum Epistolarem, II. kötet, 1601—1741“, még pedig szóról szóra, betűről betűre, miért is az orthographiát az oklevél külső hitelessége tekintetéből a nyomtatásnál is meg kívánom tartatni. Ezt a kritikai kiadás elengedhetlenül követeli.

Az alakra mint a kelési időre nézve meg kell jegyezmem, hogy a czimet gróf Kemény adta; világos ez onnan, hogy az az Almási Mihály püspöksége idejére van téve, a mint a neve után levő*) alatti jegyzés mutatja. De nekem úgy tetszik, hogy ez időközt szűkebbre szoríthatni, az ezen hitvallást második helyen aláíró kolozsváriak azon kifejezése alapján: „Kolozsvári szenvedő jóakaróji“. Ugyanis világosan tudva van egyháztörténetünkől a ko-

*) Viselte Almási Mihály a Püspöki hivatalt 1692 nov. 6-tól 1724 márcz. 24-ig, a mikoron meg is hala.

lozsváriak szenvedésének ezen boldogtalan ideje, a mi a Steinville erdélyi katonai parancsnok kormányzóságára esik, t. i. 1714-től kezdve a kolozsvári piaci nagy templomnak, a plebániának, iskolának, tanári lakoknak és egyéb egyházi köztulajdonoknak az unitáriusoktól katonai erőhatalommal elvételéig vagyis 1716—18-ig. Ez időben a püspök, a tanári kar, a papság, a szó szoros értelmében földönfutókká lettek, a tanuló ifjuság szétszóratott, az ekklezsiának nem volt hol imádkozzék, de több napokig meg sem engedtetett az imádkozni öszszegyülés. Meg levén ben a központban verve a pásztor: a nyájnak az országban el kellett széledni. Én azt hiszem, a korondi ekklezsiában ekkor kapott anynyira lábra a más vallásra-térés, s az elmék az unitárius hit tárgyaira nézve ekkor jöhettek azon bizonytalansági zavarba, a melynek elhárítása végett a püspök és kolozsvári első pap Szentábrahám, consistor társaival a fenn ismertetett „Hitvallást“ hozzájuk írásban megküldeni és az unitárius hitben állhatatos megmaradásra inteni szükségesnek látták.

Kár, hogy gróf Kemény a forrást, honnan másolatát vette, nem nevezte meg; én azt hiszem, a thordai gymnasium könyvtárából, vagy a Kénosi Tőzsér-féle gyűjteményből, vagy pedig Fosztó Uzoni és más esperestek által az Unitárius Vallástörténet megírhatására 1771 körül az egész országból egybegyűjtött adatokból kerítette az eredetit leírás végett birtokába; ezt pedig azért gondolom, mert az erdélyi Muzeum birtokában levő gróf Kemény-féle gyűjteményben ezen három hely valamelyikéről került adatok tisztán ismeretesek előttem. Mindazáltal a megnevezés vagy feledési vagy discretionális oknál fogva elmaradt. Vajha e közlés és hitéberségünk e fontos oklevél eredetijének nyomára juttatna!

II.

A barczasági néptanítók egyletének a népiskolákban való vallástanítás ügyében hozott határozata, ápril 30. 1874.

1.) A zsidó nép történetének tanítása, a menyinyiben az isten országának kifejlődése történetét képezi, a német-keresztény vallásoktatás sorából a népiskolákban kiutasítandó, azért, mert annak a vallásos-erkölcsi öntudat előmozdítására sem több sem kevesebb be-

cse a népiskolákban nincs, mint bár mely más nép történetének; e tantárgy átalában csak tudományi érdekekkel bír.

2.) Az ó szövetség igen csekély használható történetei közül mindazt ki kell hagyni, a mi a jelen idő erkölcsi öntudatával ellentétben van, és a gyermekek feifogási erejét feljűmulja. A történeteket a gyermekek által megérthető nyelvezettel kell előadni.

3.) A bibliai elbeszéléseken kívül a vallástánításnál felhasználandók a közéletből és a történelemből veendő elbeszélések is.

4.) A Jézus ember-voltát teljesen komolyan kell venni.

5.) A csodák elméletének helyére a világ folyásának szorosán vett természeti törvényszerűsége állítandó.

6.) Ezen 4.) 5.) szám alatti thesisekben érintett nézetekkel összehangzólag a vallástánítás tárgyainak sorából a népiskolákban kihagyandó a következő nyolcz hittétel a.) Krisztus istensége b.) a szűztől való fogantatás c.) Krisztusnak poklokra alászállása d.) Krisztusnak testi feltámadása e.) testben való menybe menetele f.) testben visszajövele g.) az eredendő bűn h.) a testnek feltámadása.

Szintén mellőzendő a keresztség és urivacsora eddigi mystikus felfogása is.

7. Minthogy a vallástánításra nézve az előbbieken javallott változtatásoknak célja teljességgel nem a vallásos érzület gyöngítése: ez okból szigoruan órködni kell a felett, hogy sem a vallás, sem annak alapítója tekintélye meg ne sértessék. Az elavult dogmákat tehát egyszerűen mellőzni kell s azok feletti polemiába nem bocsátkozni. Ellenben az eddigi vallásos oktatás tárgyainak azon része, mely a tudomány mai álláspontján is az ifjúság erkölcsi érzését emelőnek ismertetik el, a gyermekek vallásos kiképeztetésére annál nagyobb gondal alkalmazandó.

8.) Az új iskolai tanrendszabályok ellenére itt-ott még eléforduló könyv nélküli katekismus-tanulás mellőzendő.

9.) A népiskolák számára a fennebbi elveknek megfelelő tan-könyvek szerzendők meg, vagy készítendők a vallásoktatásban^{*)}.

* * *

Lesznek, a kiket mosolyra indit az, hogy én régi történeti adatok forrásgyűjteményéhez csak alig mult eseményt csatolok; én

*) Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, május 8-ki 105-dik számából 1874-n. a 465—466-ik lapról.

gyakorlatinak találom, s olyannak, a mi a figyelmet azonnal leköti, a tudományi hasznot evidenssé teszi. Az iménti határozatoknak története ime ez. Koródi brassai agostai hitvallásu gymnasiumi tanár Theologischer Schutt (theologiai romok) czimü röpiratában indítványozta, hogy az elavult és a mai tudományos haladással szemben tarthatlanná vált dogmatikai czikkeket a népiskolai vallástani-tásból hagyják ki. Szava elhangzott; de a barezasági népiskolai tanítók 1873-ik évi gyűlése tárgyalás alá vette s 4 fiók egyesületét e tárgyban véleményadásra utasította; azok egyike 1874. ápr. 15-én nyilatkozott, majd követték a többiek; ápril 30-án a közgyűlés vitatása elé került a tárgy, s ekkor hozatott az alábbi 9 pontból álló határozat, mi megerősítés végett a törvényes felsőbb hatóságokhoz felterjesztetett. Az eredmény közlését máskorra hagyom, most egyedül csak azt jegyzem meg, hogy ime a mely tanokat ezelőtt 170 évvel az unitáriusok alig mertek a legszövevényesebben s kibuvó ajtóval bőven ellátott szövegezésben hitfeleikkel közölni, most az ágostai hitvallásuak nyilvános vitatkozás tárgyává teszik, felőlük határoznak, s határozataikat felsőbb helybenhagyás után bizonyára végre is hajtják. Enynyire kezd hajnallani a theologiai ismeretek birodalmában is. Amerika, Anglia, Németország előljárnak e téren. Nekünk unitáriusoknak nincs okunk e mozgalomtól tartani, sőt szent vallásunk vértanuvá lett alapítójának zászlóját magasan lobogtatva bátran előre és mindig elébbre kell haladnunk!

Jakab Elek.